

Sosyal Bilimler
EKEVAKADEMİ
dergisi

Makalenin geliş tarihi: 30.09.2025
1.Hakem Rapor Tarihi: 08.12.2025
2.Hakem Rapor Tarihi: 10.12.2025
Yayına Kabul Tarihi: 04.01.2026

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

İNANÇ VE DUA İLİŞKİSİNDE SOSYO-DEMOGRAFIK DEĞİŞKENLERİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ

Murat ÇİNİCİ*-Hatice KOÇ KANCA*

Öz

Araştırmamız, Tanrı'ya inanma ile dua etme sıklığı arasındaki temel ilişkiyi ve bu ilişkinin bireylerin gelir düzeyi, medeni durumu ve yaşı gibi sosyo-demografik değişkenlere göre nasıl farklılaştığını incelemektedir. Dinî inancın davranışa dönüşümünün tekdüze bir süreç olmadığı, aksine bireyin içinde bulunduğu sosyal bağlama göre şekillendiği varsayımından yola çıkan araştırma, bu üç değişkenin düzenleyici rolünü test etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, modern toplumlarda "aidiyet olmadan inanma" gibi olguların tartışıldığı bir ortamda, Türkiye özelinde inanç-ibadet tutarlılığını veya farklılaşmasını ortaya çıkaran koşulları belirleyerek literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Araştırmada, Dünya Değerler Araştırması (WVS) 7. dalga kapsamında 2018 yılında Türkiye'de toplanan veriler kullanılmıştır. Analizler, eksik veriler ayıklandıktan sonra kalan 2288 katılımcı üzerinden yürütülmüştür. Bağımlı değişken olan "dua etme sıklığı" sıralı (ordinal) bir yapıya sahip olduğu için, analizlerde standart doğrusal regresyon yerine metodolojik olarak daha uygun ve güçlü bir yöntem olan Sıralı Lojistik Regresyon modeli tercih edilmiştir. Örneklemen ulusal temsiliyetini sağlamak ve çok aşamalı küme tasarımı dikkate almak amacıyla tüm analizlere WVS tarafından sağlanan anket ağırlıkları dahil edilmiştir. Ayrıca, modellerde cinsiyet ve eğitim düzeyi değişkenleri kontrol altına alınmıştır. Analiz sonuçları, her üç sosyo-demografik değişkenin de Tanrı'ya inanma ile dua etme ilişkisinde anlamlı birer düzenleyici role sahip olduğunu ortaya koymuştur. Basit etkiler analizi, hipotezlerle uyumlu olarak, inancın duaya yansıma olasılığının düşük gelirli bireylerde (OR = 7,29) yüksek gelirli bireylere (OR = 2,12) kıyasla üç kattan daha güçlü olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde, hipotezi destekler biçimde, bu ilişkinin genç bireylerde (OR = 6,74) yaşlı bireylere (OR = 2,96) göre iki kattan daha güçlü olduğu saptanmıştır. Buna karşın, medeni duruma ilişkin hipotezin tersi bir bulgu elde edilmiştir; inanç-dua bağı evli bireylerde (OR = 3,21) değil, bekâr bireylerde (OR = 11,99) neredeyse dört kat daha güçlü bulunmuştur. Bu bulgular, din psikolojisi ve sosyolojisindeki önemli kuramsal tartışmalara ampirik veriler sunmaktadır. Gelir düzeyine ilişkin sonuçlar, ekonomik güvencesizliğin manevi yönelimleri pekiştirdiğini öne süren Varoluşsal Güvenlik Kuramı ile uyumludur. Yaş ile ilgili bulgular, genç kuşaklarda dinin daha bireyselleşmiş bir formda ve tutarlı yaşandığını düşündürerek modernleşme teorilerine katkı sağlamaktadır. Medeni duruma ilişkin beklenmedik bulgu ise Rasyonel Seçim Teorisi çerçevesinde yorumlanmış; evlilikteki duanın rutinleşmiş bir sosyal norm, bekârlardaki duanın ise daha özerk bir manevi ihtiyacın yansıması olabileceği tartışılmıştır. Sonuç olarak bu çalışma, dinî inancın davranışa dönüşümünün toplumsal koşullara ne denli duyarlı olduğunu göstererek, dindarlık çalışmalarında bağlamsal faktörlerin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din psikolojisi, Tanrı, Dua, Dindarlık, Dünya değerler araştırması.

The Regulatory Role of Socio-Demographic Variables in the Relationship between Faith and Prayer

Abstract

The study examines the fundamental relationship between belief in God and the frequency of prayer, and how this relationship differs based on individuals' socio-demographic variables, specifically income level, marital status, and age. Based on the premise that the transformation of religious belief into behavior is not a uniform process but is instead shaped by an individual's social context, the research aims to test the moderating role of these three variables. In an environment where phenomena such as "believing without belonging" are debated in

* Dr. MEB, mmurat234@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6736-0762>

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, hatice.kanca@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8322-6667>

modern societies, this study aims to fill a significant gap in the literature by identifying the conditions that reveal belief-practice consistency or divergence, specifically within the context of Türkiye. The study utilizes secondary data from the 7th wave of the World Values Survey (WVS), collected in Türkiye in 2018. Analyses were conducted on a final sample of 2288 participants after handling missing data. Because the dependent variable, "frequency of prayer," has an ordinal structure, Ordinal Logistic Regression was chosen as a methodologically more appropriate and robust model than standard linear regression. To ensure national representativeness and account for the multi-stage cluster sample design, survey weights provided by the WVS were included in all analyses. Furthermore, the variables of gender and education level were included as controls in all models. The results revealed that all three socio-demographic variables play a significant moderating role in the relationship between belief in God and prayer. Consistent with the hypotheses, simple effects analysis showed that the likelihood of belief translating into more frequent prayer is over three times stronger for low-income individuals (OR = 7.29) compared to high-income individuals (OR = 2.12). Similarly, supporting another hypothesis, this relationship was found to be more than twice as strong for younger individuals (OR = 6.74) compared to older individuals (OR = 2.96). In contrast, a counter-hypothetical finding emerged regarding marital status; the belief-prayer bond was found to be almost four times stronger among unmarried individuals (OR = 11.99) than among their married counterparts (OR = 3.21). These findings provide empirical data for important theoretical debates in the psychology and sociology of religion. The results concerning income level are consistent with the Existential Security Theory, which posits that economic insecurity reinforces spiritual orientations. The findings on age contribute to modernization theories by suggesting that religion is experienced in a more individualized and consistent form among younger generations. The unexpected finding on marital status was interpreted within the framework of Rational Choice Theory; it is argued that prayer within marriage may become a routinized social norm, whereas for unmarried individuals, it may be a reflection of a more autonomous spiritual need. In conclusion, this study highlights the importance of contextual factors in religiosity research by demonstrating how sensitive the transformation of religious belief into behavior is to social conditions.

Keywords: Psychology of religion, God, Prayer, Religiosity, World values survey.

1. Giriş

İnanç ve ibadet, din bilimleri literatüründe birbiriyle yakından ilişkili iki boyut olarak ele alınmaktadır. Tanrı'ya inanma düzeyi, bir bireyin inancının temel göstergelerinden biridir ve çoğu zaman bu inanç, dua etme gibi ibadetlerle kendini gösterir. Dua etmek, kişinin aşkın bir varlıkla iletişim kurma çabası olup dindarlığın en yaygın tezahürlerinden birisidir (Hajar, 2022). Kişinin günlük yaşamındaki dinî ritüellere ne sıklıkla zaman ayırdığı, o bireyin inancının yaşamındaki yerine dair önemli ipuçları verir. Nitekim dua etme sıklığı bir bireyin dinî yaşam tarzının merkezi bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Froese & Jones, 2021). Bununla birlikte, her inananın dua etmesi aynı yoğunlukta değildir (Schjoedt vd., 2009); inancın davranışa dönüşme derecesi kişiden kişiye değişebilir. Bu durum, inanç ile eylem arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığını aksine çeşitli faktörlerden etkilendiğini düşündürmektedir.

Sosyo-demografik faktörler, bireylerin inançlarını yaşama geçirme biçimlerinde belirleyici olabilmektedir. Alan yazında, demografik özelliklerin dua sıklığı üzerindeki etkisini inceleyen pek çok bulgu mevcuttur. Mesela cinsiyetin etkisine dair araştırmalar ABD örnekleminde kadınların erkeklerden daha sık dua ettiğini ortaya koymuştur (Froese & Jones, 2021). Benzer şekilde, yaş faktörünün de önemli olduğu belirtilmektedir (Dündar, 2018). İleri yaştaki bireylerin gençlere kıyasla dinî yaşamlarının daha yoğun olduğu (Yaşar-Seyhan, 2015) ve ibadetlerini düzenli biçimde yerine getirdikleri birçok çalışmada ortaya konmuştur (Kurt, 2009). Türkiye bağlamında yapılan klasik araştırmalardan biri, 50 yaş üzeri bireylerin “dinî bütün” olarak tanımlanabilecek (namaz kılma, oruç tutma gibi) ibadetleri yerine getirme oranının, 16-30 yaş grubuna göre belirgin biçimde daha yüksek olduğunu göstermiştir (Kurt, 2009). Bu bulgular, yaş ilerledikçe dinî uygulamalara katılımın arttığı yönündeki genel kanıyı desteklemektedir.

Benzer şekilde medeni durum, bireyin dinî hayatını şekillendiren bir diğer önemli değişkendir. Evlilik kurumu, bireylerin toplumsal ve ailevi rollerini değiştirdiği gibi dinî vecibelerle etkileşimlerini de değiştirebilir (Booth vd., 1995). Nitekim çeşitli araştırmalar, evli bireylerin dua etme ve ibadetlere katılma gibi dinî vecibeleri yerine getirme konusunda bekârlara kıyasla daha yüksek bir yönelim sergilediğini ortaya koymuştur (Kurt, 2009). Bu durum, evlilikle birlikte gelen ailevi sorumluluklar ve toplumsal ağların (örneğin eş ve çocuklarla birlikte ibadete katılma) dindarlığı (Kızılgeçit vd., 2021) teşvik edebileceğini akla getirmektedir. Eşlerin ortak bir inancı paylaştığı ailelerde, dinî değerlerin günlük yaşama yansması daha belirgin olabilir (Chebotareva & Volk, 2020; Mahoney vd., 2003); birlikte dua etmek veya dinî sohbetlerde bulunmak evli çiftler arasında inancın pratikleşmesine katkıda bulunabilir (Lister vd., 2019). Buna karşın bekâr bireyler, dinî uygulamalar konusunda daha bireysel kararlar alırlar (Uecker vd., 2007) ve sosyal destek mekanizmaları evlilere kıyasla daha sınırlı olabilir. Sonuç olarak medeni durumun inanç ile eylem (dua) arasındaki ilişkide belirleyici bir farklılık yaratabileceği düşünülmektedir.

Bir diğer kritik faktör olan gelir düzeyi (daha geniş anlamıyla sosyo-ekonomik statü), bireylerin dinî yönelimlerini etkileyebilen toplumsal koşulları ifade eder. Ekonomik durumun iyi olması veya zayıf olması, bireyin hayata bakışını, ihtiyaç ve güvenlik algısını değiştirebilir (Norris & Inglehart, 2004). *Dünya Değerler Araştırması* gibi geniş ölçekli incelemelerde, ekonomik refah düzeyi yüksek toplumlarda dindarlık göstergelerinin (örneğin ibadete katılım, dua sıklığı) genellikle daha düşük olduğu sıklıkla rapor edilmiştir (Diamant, 2019). Bireysel düzeyde de gelir seviyesi ile dinî vecibeler arasında ters yönlü ilişkiler tespit edilmiştir (Barro & McCleary, 2003). Mesela Amerika’da yapılan araştırmalar, yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin düzenli biçimde dua etme olasılığının daha düşük olduğunu ortaya koymuştur (Froese & Jones, 2021). Benzer durumun Türkiye için de geçerli olduğu bulunmuştur (Acar vd., 1996). Bu durum, sosyo-ekonomik güven arttıkça kişilerin manevi destek arayışının azalabileceği düşüncesiyle uyumludur. Gelir düzeyi düşük olan bireyler, hayatın belirsizlikleri ve zorlukları karşısında inanca ve duaya daha çok sarılma eğiliminde olabilirler. Buna karşılık, yüksek gelirli bireyler maddi güvenceye sahip olduklarından, stres ve ihtiyaç anlarında duayı bir çözüm aracı olarak daha az kullanabilirler. Dolayısıyla gelir düzeyi, bireyin sahip olduğu inancın dua etme davranışına ne ölçüde yansıdığını belirleyen önemli bir bağlamsal etmen olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda özetlenen bulgular, demografik ve sosyo-ekonomik faktörlerin ibadetler üzerindeki etkisine dair genel bir çerçeve sunmaktadır. Ancak bu çalışma, söz konusu faktörlerin etkileşimsel rolüne odaklanarak literatüre yenilik getirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle Tanrı’ya inanma düzeyinin dua etme sıklığı üzerindeki etkisinin, bireyin gelir grubu, medeni hali veya yaşı gibi özelliklere bağlı olarak değişebileceği fikri sınanmaya değerdir. Örneğin inanç düzeyi yüksek iki kişiden biri düşük gelirliyse diğeri yüksek gelirliyse dua etme sıklıkları arasındaki fark ne kadar olacaktır? Ya da aynı inanç seviyesine sahip evli bir bireyle bekâr bir birey, dualarında aynı sürekliliği göstermekte midir? Bu tür sorular, inancın davranışa dönüşümünün toplumsal bağlamını anlamak açısından önem taşımaktadır.

Mevcut literatürde inanç ile dua arasındaki ilişki genel hatlarıyla bilinse de bu ilişkinin farklı toplumsal gruplara göre değişip değişmediği yeterince açıklığa kavuşmamıştır. Bazı teorik yaklaşımlar, modernleşme ve bireyselleşme süreçlerinin etkisiyle özellikle genç ve kentli nüfus arasında, inancın sürdüğü ancak ritüel pratiklerin daha sınırlı kaldığı bir eğilimin ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedir (Davie, 1994). Bu durumda inanç düzeyi yüksek olsa bile ibadetlerde gevşeme görülebilir. Diğer yandan, geleneksel kesimlerde veya hayatının belirli bir evresinde (örneğin evlilik gibi) olan bireylerde inançla davranışın daha paralel seyretmesi beklenir (Kars, 2023). Bu çalışma, tam da bu noktada, inanç-ibadet tutarlılığının veya farklılaşmasının hangi koşullarda belirginleştiğini ortaya koymaya çalışacaktır. Bu bağlamda, araştırmamız Tanrı’ya inanma ile dua etme sıklığı arasındaki ilişkinin gelir düzeyi, medeni durum ve yaş temelinde farklı gruplar için nasıl değiştiğini analiz etmektedir. Böylece inancın davranışsal ifadesinin sosyo-demografik bağlama duyarlı olup olmadığı anlaşılabilecektir. Çalışmanın

bulguları, dine dair teorik tartışmalarda önemli bir yeri olan “kimler inanır, kimler uygular” sorusuna yanıt vermeye katkı sağlayacaktır. Özellikle Türkiye gibi nüfusunun büyük kısmının bir inanca sahip olduğunu beyan ettiği toplumlarda, inancın eyleme dönüşümünde farklılık yaratan koşulların belirlenmesi hem akademik ilgiye hem de toplumsal farkındalığa değerlidir.

1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Bu makale, Tanrı'ya inanma ile dua etme sıklığı arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkiye etki eden sosyo-demografik değişkenlerin (özellikle gelir düzeyi, medeni durum ve yaş) düzenleyici rolünü ele almaktadır. Tanrı'ya inanma genellikle dua gibi ibadetlere yönelimle sonuçlanır ancak her inananın dua etme alışkanlığı aynı değildir. Modern toplumlarda bazı bireylerin güçlü bir inanca sahip olmalarına rağmen ibadetlerini daha seyrek yerine getirdikleri, bazılarının ise yoğun biçimde dua ettikleri görülmektedir. Literatürde inanç ve ibadet arasındaki bu farklılaşma olgusu dikkat çekmiş ve özellikle Batı Avrupa için “aidiyet olmadan inanma” şeklinde kavramsallaştırılmıştır (Tromp vd., 2020). Dolayısıyla inanç ile dua sıklığı ilişkisinin farklı koşullarda nasıl değiştiğini incelemek bilimsel bir gerekliliktir. Özellikle gelir, yaş ve medeni durum gibi bireylerin yaşam koşullarını tanımlayan etmenlerin, bu ilişkiyi nasıl şekillendirdiği konusu yeterince araştırılmamıştır. Mevcut çalışmalar, çoğunlukla inanç düzeyinin veya demografik özelliklerin dinî vecibelere tekil etkilerine odaklanmıştır fakat bu çalışmada bu etkileşimin kesişimlerine odaklanılarak önemli bir boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, Tanrı'ya inanma ile dua etme sıklığı arasındaki bağın, bireylerin gelir düzeyi, medeni durumu ve yaş özelliklerine göre farklı örüntüler gösterip göstermediği ele alınmaktadır. Başka bir deyişle, söz konusu üç değişkenin düzenleyici rolü kapsamlı bir şekilde incelenecektir. Bu amaç doğrultusunda geniş bir örneklemde istatistiksel analizler yapılarak inanç–ibadet ilişkisinin bu alt gruplar arasında nasıl farklılık gösterdiği değerlendirilecektir. Çalışmanın önemi, din psikolojisi ve sosyolojisi literatürüne inanç ve ibadet davranışları arasındaki ilişkinin bağlamsal faktörlere bağlı olarak farklılaşabileceğini göstermesidir. Böylelikle din olgusunun tek düze bir biçimde ele alınamayacağı aksine bireylerin sosyo-ekonomik konumları, ailevi durumları ve yaşam döngülerindeki konumları dikkate alınarak anlaşılabilirliği vurgulanmaktadır. Bu bilgiler, bir yandan akademik olarak dinî davranışların belirleyicilerini daha iyi kavramamıza yardımcı olacak, diğer yandan toplumsal olarak farklı kesimlerde dinî hayatın dinamiklerini anlamaya katkı sunacaktır. Sonuç olarak bu çalışma, Tanrı'ya inancın dua davranışına yansımalarının bağlamsal koşullara göre nasıl değiştiğini betimleyerek literatürdeki tartışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1.2. Hipotezler

1. Gelir düzeyi düştükçe inancın duaya etkisi artacaktır.
2. Evlilik, inanç ve dua ilişkisinin gücünü artıracaktır.
3. Yaş arttıkça, Tanrı'ya inanmanın dua etme sıklığı üzerindeki etkisi zayıflayacaktır.

1.3. Sınırlılıklar

Araştırmanın verileri belirli bir örneklem grubundan elde edildiği için sonuçların tüm topluma veya farklı kültürlere genellenmesi kısıtlı olabilir. Örneğin katılımcı kitlenin büyük ölçüde benzer dinî geleneklere sahip olması, Tanrı'ya inanma değişkeninde tavan etkisine yol açmış olabilir. Bu durumda inanç düzeyinin dağılımı sınırlı kaldığından, sonuçlar farklı dinî çeşitliliğe sahip toplumlarda farklılık gösterebilir. Çalışma verileri çapraz kesitsel (kesit zamanda alınmış) niteliktedir. Bu nedenle Tanrı'ya inanmanın dua etme sıklığını artırdığı yönünde bir ilişki bulunsa da bu nedensel bir etki olarak yorumlanırken dikkatli olunmalıdır. İnanç ve ibadet arasındaki ilişki çift yönlü olabilir. Mesela daha sık dua eden bir bireyin inanç düzeyinde de zamanla artış olabilir. Boylamsal veriler veya deneysel

tasarımlar olmadan, nedensellik kesin olarak kurulamaz. Araştırmada kullanılan ölçütler, öz-bildirime dayanmaktadır. Katılımcıların Tanrı'ya inanma düzeyleri ve dua etme sıklıkları kendi beyanlarına göre alınmıştır. Bu durum, sosyal uygunluk yanlılığı gibi sistematik hatalara yol açabilir; bireyler toplumsal beklentiler nedeniyle gerçekte olduğundan daha yüksek inanç veya ibadet bildiriminde bulunmuş olabilirler. Ayrıca dua etme sıklığı nicel olarak raporlanırken, dua eyleminin niteliği (örneğin bunun bir ritüel mi, kişisel bir dua mı ya da beş vakit namazı kapsayan bir uygulama mı olduğu) dikkate alınmamıştır. İncanın da sadece “Tanrı'ya inanma” şeklinde tek bir madde ile ölçülmüş olması, dindarlığın ibadet (dua, namaz vb.), dinî bilgi veya dinî tecrübe gibi farklı boyutlarını dışarıda bırakmaktadır. Bu çalışmada odaklanılan düzenleyici değişkenler gelir, yaş ve medeni durum ile sınırlıdır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada betimsel ve nicel bir desen benimsemiş olup araştırma ilişkisel tarama modeli temelinde yürütülmüştür (Creswell, & Plano, 2011). Çalışmada, Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey, WVS) 7. dalga kapsamında 2018 yılında Türkiye’de toplanan mevcut veriler (Haerpfer vd., 2024) ikincil veri olarak kullanılmıştır. Araştırma modeli, herhangi bir deneysel müdahale olmaksızın mevcut durumu analiz eden bir tasarıma sahiptir. Bu model çerçevesinde Tanrı'ya inanma ile dua etme sıklığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Ek olarak bu ilişkinin, katılımcıların belirli demografik özelliklerine (gelir düzeyi, medeni durum ve yaş) göre değişip değişmediği (yani düzenleyici etki olup olmadığı) analiz edilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2018 yılı itibarıyla Türkiye’de hanelerde ikamet eden 18 yaş ve üzeri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları oluşturmaktadır. Bu kapsamda kurumlarda (örneğin huzurevi, yurt, cezaevi gibi) yaşayan bireyler evren dışında tutulmuştur. Araştırmanın örnekleme ise WVS 7. dalga Türkiye uygulamasında elde edilen toplam 2.415 katılımcıdan oluşmaktadır. Bu örneklemin 1.207’si erkek ve 1.208’i kadındır. Analizler, çalışmada kullanılan tüm değişkenlere eksiksiz yanıt veren 2.288 katılımcı üzerinden yürütülmüştür.

Örneklem, Türkiye’nin tüm coğrafi bölgelerini kapsayacak şekilde tabakalı çok aşamalı olasılık örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Birinci aşamada Türkiye İstatistik Kurumu’nun güncel nüfus verileri temel alınarak ülke genelinde rastgele 180 birincil örnekleme birimi (PSU) belirlenmiştir. Bu birimlerin her biri yaklaşık 100 hane içermektedir. İkinci aşamada her bir birim içerisinde rastgele 12 hane (adres) seçilmiş ve yalnızca bu seçilen haneler ziyaret edilmiştir. Üçüncü aşamada her bir seçili hane içinde görüşme yapılacak kişi, Kish yöntemi kullanılarak objektif biçimde belirlenmiştir. Bu örnekleme süreci sonucunda, Türkiye’nin İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (NUTS2) düzeyindeki 26 bölgesinin tamamından katılımcılar seçilerek örneklem oluşturulmuştur. Örneklem tasarımı, her bireyin seçilme olasılığının eşit olmasını sağlayacak şekilde gerçekleştirildiği için elde edilen örneklem ulusal düzeyde temsili niteliktedir. Örneklemin ulusal temsiliyetini sağlamak ve örneklem tasarımından kaynaklanabilecek yanlılıkları düzeltmek amacıyla, Dünya Değerler Araştırması tarafından sağlanan anket ağırlığı (survey weight) değişkeni tüm analizlere dahil edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Süreci ve Ölçüm Araçları

Veri toplama süreci, Dünya Değerler Araştırması’nın Türkiye saha uygulaması çerçevesinde 31 Mart – 21 Mayıs 2018 tarihleri arasında 18 yaş üzeri bireyler ile gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasında örnekleme seçilen hanelerdeki belirlenmiş katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, kâğıt ve kalem kullanılarak uygulanan klasik anket yöntemiyle (PAPI: Paper and Pencil Interviewing)

yürütülmüştür. Tüm görüşmeler eğitimli anketörler tarafından standart WVS soru formu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara sorular gönüllülük esası ve anonimlik ilkesi gözetilerek yöneltilmiş, yanıtlar birebir görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Veri toplama sürecinin her aşamasında, kalitenin sağlanması amacıyla beş kademeli bir kontrol mekanizması uygulanmıştır. Bu çok düzeyli kalite kontrol kapsamında saha çalışması süresince toplanan verilerin doğruluğu ve tutarlılığı çeşitli denetim adımlarıyla teyit edilmiştir. Araştırmacının kendisi veriyi toplamadığı için etik kurul izni alınmasına gerek olmadığı belirtilmiştir.

Bu araştırmada WVS 7. dalga anketindeki ilgili soru ve maddeler kullanılarak bağımsız, bağımlı ve moderatör değişkenler ölçülmüştür. Bu ölçme aracı Dünya Değerler Araştırması'nın (World Values Survey) 7. dalga Türkiye anketidir ve soru numaraları Q1'den Q290'a kadar gittiği için yaklaşık 290 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, Bahçeşehir Üniversitesi tarafından yürütülen Dünya Değerler Araştırması (WVS) Türkiye 2017–2018 uygulamasının resmi anket formudur. Ölçme aracı, World Values Survey Association tarafından geliştirilen ve farklı ülkelerde standart biçimde uygulanan uluslararası bir araştırma programının parçasıdır; Türkiye uyarlaması Bahçeşehir Üniversitesi koordinasyonunda yürütülmüştür. Çalışmada kullanılan temel değişkenler ve özellikleri aşağıda belirtilmiştir:

- Q165 – Tanrı'ya inanma: Katılımcıya “*Tanrı'ya inanıyor musunuz?*” sorusu yöneltilerek Tanrı'nın varlığına inanma durumu ölçülmüştür. Bu tek soruluk değişken, analizde bağımsız değişken olarak ele alınmıştır.
- Q172 – Dua etme sıklığı: Katılımcılara “*Evlilik ve cenaze törenleri hariç, ne sıklıkla dua edersiniz?*” sorusu sorulmuş ve verilen yanıtlar “günde birkaç kez”den “hiç”e kadar uzanan kategoriler halinde kodlanmıştır. Dua etme sıklığı değişkeni, bireylerin ibadet düzeyini temsil etmekte olup analizlerde bağımlı değişken olarak tanımlanmıştır.
- Q288 – Gelir düzeyi: Katılımcının algıladığı hane gelir düzeyi, 1'den 10'a kadar derecelendirilmiş bir ölçek üzerinde kendini konumlandırması istenerek ölçülmüştür (1 = ülkenin en düşük gelir grubu, 10 = en yüksek gelir grubu). Bu öznel gelir beyanı, analizde düzenleyici (moderatör) değişken olarak dahil edilmiştir.
- Q273 – Medeni durum: Katılımcıların medeni durumu bu soruya verdikleri cevapla belirlenmiştir. Seçenekler “evli”, “evli değil” gibi kategorilerden oluşmaktadır. Analizde bu değişken düzenleyici değişken olarak değerlendirilmiştir.
- Q262 – Yaş: Katılımcının yaşı (yıl cinsinden) anket formunda kaydedilmiştir. Sürekli bir demografik değişken olan yaş, bu çalışmada düzenleyici değişken olarak kullanılmıştır.

2.4. Veri Analiz Yöntemi

Verilerin analizi, JAMOVİ (Sürüm 2.6.23) ücretsiz yazılımı ve bu yazılım içinde yer alan GAMLj paketi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz yönteminin belirlenmesinde, bağımlı değişken olan “dua etme sıklığı” (Q172) değişkeninin ölçüm düzeyi temel alınmıştır. Bu değişken, “hiç” ile “günde birkaç kez” arasında sıralanmış kategorilerden oluşan sıralı (ordinal) bir yapıya sahiptir. Bağımlı değişkenin bu sıralı yapısı nedeniyle, standart doğrusal regresyonun varsayımlarını karşılamadığı görülmüştür. Bu nedenle, analizlerde bu tür veriler için metodolojik olarak en uygun ve güçlü yöntem olan Sıralı Lojistik Regresyon (Ordinal Logistic Regression) modeli tercih edilmiştir.

Ayrıca kullanılan istatistiksel modelin güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla bir dizi tanısal kontrol gerçekleştirilmiştir. Bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) sorunu olup olmadığı, Varyans Büyütme Faktörü (VIF) değerleri incelenerek kontrol edilmiştir. Tüm VIF değerlerinin kabul edilebilir sınırlar (genellikle <5) içinde olduğu görülerek modelde ciddi bir çoklu

doğrusal bağlantı sorunu bulunmadığı saptanmıştır (Kalnins & Praitis Hill, 2025). Bununla birlikte, model sonuçlarını orantısız şekilde etkileyebilecek aykırı değerler (outliers) ve yüksek kaldıraç (high leverage) noktalarının varlığı potansiyel bir sınırlılıktır. Modelin genel uyum iyiliği (goodness-of-fit) ise pseudo R-kare (Nagelkerke R²) gibi metriklerle değerlendirilmiş, modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ancak açıklanan varyansın mütevazı düzeyde kaldığı not edilmelidir.

Örneklemin ulusal temsiliyetini sağlamak ve çok aşamalı küme örneklem tasarımıyla kaynaklanabilecek yanlılıkları düzeltmek amacıyla, Dünya Değerler Araştırması tarafından sağlanan anket ağırlığı değişkeni tüm analizlere dahil edilmiştir. Araştırma hipotezlerini test etmek üzere, her bir düzenleyici değişken (gelir düzeyi, medeni durum ve yaş) için ayrı ayrı Sıralı Lojistik Regresyon modelleri kurulmuştur. Kurulan tüm modellere, literatürde dindarlıkla ilişkili olduğu bilinen cinsiyet ve eğitim düzeyi değişkenleri de kontrol değişkeni olarak eklenmiştir. Modellerde, Tanrı'ya inanma (bağımsız değişken) ile her bir moderatör değişkenin etkileşim (çarpım) terimi de yer almış ve bu etkileşimin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı test edilmiştir. Etkileşim etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu, etkileşimin doğasını ve yönünü yorumlayabilmek amacıyla basit etkiler (simple effects) analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz, bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin gücünün, moderatör değişkenin farklı düzeylerinde nasıl değiştiğini spesifik olarak gösterir. Sürekli moderatörler (gelir düzeyi, yaş) için bu düzeyler ortalama ± 1 standart sapma olarak, kategorik moderatör (medeni durum) için ise "bekâr" ve "evli" grupları olarak ele alınmıştır. Tüm analizlerde istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < ,05$ olarak kabul edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Gelir Düzeyinin (Q288) Düzenleyici Rolü

Tablo 1

Tanrı'ya İnancın Dua Etme Sıklığı Üzerindeki Etkisinde Gelir Düzeyinin Düzenleyici Rolünü İnceleyen Sıralı Lojistik Regresyon Modeli Sonuçları

Değişken	b	SH	OR [95% GA]	z	p
Ana Etkiler					
<i>Tanrı'ya İnanma (Evet vs Hayır)</i>	3,622	-	-	-	,057
<i>Gelir Düzeyi</i>	-0,359	0,140	0,70 [0,53-0,92]	-2,573	,010
<i>Cinsiyet (Erkek vs Kadın)</i>	-0,376	0,110	0,69 [0,55-0,85]	-3,404	<,001
<i>Eğitim Düzeyi</i>	-	-	-	-	,411
Etkileşim Etkisi					
<i>Tanrı'ya İnanma $\times$ Gelir Düzeyi</i>	6,620	-	-	-	,010

(Not: Tablodaki b ham log-odds katsayısını, SH standart hatayı, OR ise odds oranını (olasılık katını) ve %95 GA güven aralığını göstermektedir. Ana etki ve etkileşim etkisi satırlarındaki değerler Omnibus testine (χ^2) aittir. Diğer satırlar parametre tahminleridir. Model uyum istatistikleri: Pseudo R² = ,02 AIC = 4818 , BIC = 4955)

Tablo 1'e göre sıralı lojistik regresyon analizi sonuçları, dua etme sıklığını yordayan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir. Cinsiyet ve gelir düzeyinin dua sıklığı üzerinde anlamlı bir ana etkisi bulunmuştur. En önemlisi, hipotezi destekler şekilde, Tanrı'ya inanma ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir etkileşim etkisi saptanmıştır ($\chi^2 = 6,62$ - $p = ,010$). Bu bulgu, Tanrı'ya inanmanın dua sıklığı üzerindeki etkisinin bireylerin gelir düzeyine göre farklılaştığını göstermektedir. Bu farklılaşmanın yönünü ve gücünü anlamak için basit etkiler analizi yapılmıştır.

Tablo 2*Gelir Düzeyinin Farklı Seviyelerinde Tanrı'ya İnancın Dua Etme Sıklığı Üzerindeki Basit Etkileri*

Gelir Düzeyi	b	SH	OR [95% GA]	z	p
Düşük Gelir (Ort. - 1 SS)	1,987	0,314	7,29 [3.94-13.50]	6.32	<,001
Ortalama Gelir	1,368	0,217	3,93 [2.57- 6.01]	6.30	<,001
Yüksek Gelir (Ort. + 1 SS)	0,750	0,333	2,12 [1.10- 4.07]	2.25	,024

(Not: Tablodaki b ham log-odds katsayısını, SH standart hatayı, OR ise odds oranını (olasılık katını) ve %95 GA güven aralığını göstermektedir. Tüm veriler "Simple Effects" tablosundan alınmıştır.)

Tablo-2'de basit etkiler analizi, etkileşimin doğasını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bulgulara göre Tanrı'ya inanmanın dua etme sıklığı üzerindeki pozitif ilişkisi, incelenen üç gelir düzeyinde de istatistiksel olarak anlamlıdır. Ancak bu etkinin gücü gelir düzeyi düştükçe belirgin şekilde artmaktadır. Düşük gelirli (-1 SS) bireyler arasında, Tanrı'ya inandığını belirtenlerin inanmadığını belirtenlere göre daha sık dua etme olasılığı 7,29 kat daha fazladır ($p < ,001$). Bu etki, ortalama gelirli bireylerde 3,93 kata düşmektedir ($p < ,001$). Yüksek gelirli (+1 SS) bireylerde ise etki en zayıf seviyesindedir; Tanrı'ya inananların daha sık dua etme olasılığı inanmayanlara göre 2,12 kat daha fazladır ($p = ,024$). Bu sonuçlar, ekonomik belirsizlik ve güvencesizlik arttıkça, inancın dua etme davranışına daha güçlü bir şekilde yansıdığını ampirik olarak göstermektedir.

3.2. Medeni Durumun (Q273) Düzenleyici Rolü

Tablo 3

Tanrı'ya İnancın Dua Etme Sıklığı Üzerindeki Etkisinde Medeni Durumun Düzenleyici Rolünü İnceleyen Sıralı Lojistik Regresyon Modeli Sonuçları

Değişken	b	SH	OR [95% GA]	z	p
Ana Etkiler					
<i>Tanrı'ya İnanma</i>	1,826	0,201	6,21 [4.18- 9.21]	9,076	<,001
<i>Medeni Durum (Evli vs Bekâr)</i>	-1,088	0,200	0,34 [0.23-0.50]	-5,431	<,001
<i>Cinsiyet (Kontrol)</i>	-0,070	0,082	0,93 [0,79- 1,10]	-0,844	0,399
<i>Eğitim Düzeyi (Kontrol)</i>	0,051	0,022	1,05 [1,01- 1,10]	2,338	0,019
Etkileşim Etkisi					
<i>Tanrı'ya İnanma × Medeni Durum</i>	-1,318	0,398	0,27 [0,12- 0,58]	-3,309	<,001

Not: Tablodaki b ham log-odds katsayısını, SH standart hatayı, OR ise odds oranını (olasılık katını) ve %95 GA güven aralığını göstermektedir. Model uyum istatistikleri: Pseudo $R^2 = .025$, AIC = 4895, BIC = 4941. Parametre tahminleri ve etkileşim terimi sonuçları tablosundan alınmıştır.

Tablo-3'e göre sıralı lojistik regresyon modeli sonuçları, medeni durumun düzenleyici rolünü test eden modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Parametre tahminleri incelendiğinde, Tanrı'ya inanma, medeni durum ve eğitim düzeyinin dua sıklığı üzerinde anlamlı bir ana etkiye sahip olduğu görülmektedir. En önemli bulgu, hipotezlerden birini test eden etkileşim etkisidir. Analiz, Tanrı'ya inanma ile medeni durum arasındaki etkileşimin dua sıklığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur ($b = -1.318$, $p < .001$). Bu sonuç, Tanrı'ya inanmanın dua sıklığı üzerindeki etkisinin bekâr ve evli bireyler arasında anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Bu farklılığın doğasını anlamak için basit etkiler analizi yapılmıştır.

Tablo 4

Tanrı'ya İnanmanın Dua Etme Sıklığı Üzerindeki Etkisinin Medeni Duruma Göre Değişimi (Basit Eğim Analizi)

Medeni Durum	b	SH	OR [95% GA]	z	p
Bekâr (Kod 0)	2,480	0,330	11,99 [6,28-22,91]	7,52	<,001
Evli (Kod 1)	1,170	0,226	3,21 [2,06- 5,00]	5,15	<,001

(Not: Tablodaki b ham log-odds katsayısını, SH standart hatayı, OR ise odds oranını (olasılık katını) ve %95 GA güven aralığını göstermektedir. Tüm veriler "Simple Effects" tablosundan alınmıştır.)

Tablo-4'de basit etkiler analizi, etkileşimin yönünü netleştirmektedir. Araştırma hipotezinin aksine, Tanrı'ya inanmanın dua sıklığı üzerindeki etkisinin bekâr bireylerde evli bireylere kıyasla çok daha güçlü olduğu bulunmuştur. Bekâr bireylerde, Tanrı'ya inananların inanmayanlara göre daha sık dua etme olasılığı 11,99 kat daha fazladır ($p < ,001$). Bu etki, evli bireylerde anlamlı şekilde zayıflamaktadır; evli olanlarda bu olasılık 3,21 kattır ($p < ,001$). Her iki grupta da etki istatistiksel olarak anlamlı olsa da aradaki güç farkı oldukça belirgindir. Bu bulgu, evliliğin kurumsal yapısının bireysel inanç ile ibadet arasındaki bağı zayıflatabileceğini, bekârlarda ise inancın duaya daha doğrudan ve güçlü bir şekilde yansıdığını düşündürmektedir.

3.3. Yaşın (Q262) Düzenleyici Rolü

Tablo 5

Tanrı'ya İnancın Dua Etme Sıklığı Üzerindeki Etkisinde Yaşın Düzenleyici Rolünü İnceleyen Sıralı Lojistik Regresyon Modeli Sonuçları

Değişken	b	SH	OR [95% GA]	z	p
Ana Etkiler					
Tanrı'ya İnanma (Evet vs Hayır)	1,496	0,215	4,46 [2.93, 6.80]	6,957	<,001
Yaş	-0,032	0,008	0,97 [0.95, 0.98]	-4,193	<,001
Cinsiyet (Kontrol)	-0,129	0,214	0,88 [0.58, 1.34]	-0,606	,544
Eğitim Düzeyi (Kontrol)	-	-	-	-	,818
Etkileşim Etkisi					
Tanrı'ya İnanma $\times$ Yaş	-0,032	0,015	0,97 [0.94, 1.00]	-2,099	,036

(Not: Tablodaki b ham log-odds katsayısını, SH standart hatayı, OR odds oranını (olasılık katını) ve %95 GA güven aralığını göstermektedir. Eğitim Düzeyi satırında verilen p değeri, bu değişkenin modele katkısını değerlendiren Omnibus (χ^2) testine aittir. Diğer satırlardaki p değerleri parametre tahminlerine dayanmaktadır. Model uyum istatistikleri: Pseudo $R^2 = ,027$; AIC = 4921; BIC = 5058)

Tablo 5'te sıralı lojistik regresyon modeli sonuçları, yaşın düzenleyici rolünü test eden modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Parametre tahminlerine göre, kontrol değişkenleri sabit tutulduğunda, Tanrı'ya inanmanın ve yaşın dua sıklığı üzerinde anlamlı birer ana etkisi bulunmaktadır. Çalışmanın hipotezini test eden en önemli bulgu, Tanrı'ya inanma ile yaş arasındaki etkileşim etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmasıdır ($p = ,036$). Bu sonuç, Tanrı'ya inanmanın dua sıklığı üzerindeki pozitif ilişkisi gücünün, bireyin yaşına bağlı olarak anlamlı şekilde değiştiğini göstermektedir. Bu değişimin yönünü ve gücünü daha detaylı incelemek için basit etkiler analizi yapılmıştır.

Tablo 6

Yaşın Farklı Seviyelerinde Tanrı'ya İnancın Dua Etme Sıklığı Üzerindeki Basit Etkileri

Yaş Düzeyi	b	SH	OR [95% GA]	z	p
Genç (Ort.- 1 SS)	1,910	0,299	6,74 [3,75- 12,12]	6,37	<,001
Ortalama Yaş	1,500	0,215	4,46 [2,93- 6,80]	6,96	<,001
Yaşlı (Ort. + 1 SS)	1,080	0,283	2,96 [1,70- 5,14]	3,83	<,001

(Not: Tablodaki b ham log-odds katsayısını, SH standart hatayı, OR ise odds oranını (olasılık katını) ve %95 GA güven aralığını göstermektedir. Tüm veriler "Simple Effects" tablosundan alınmıştır.)

Tablo-6'da basit etkiler analizi, araştırma hipoteziyle uyumlu sonuçlar ortaya koymaktadır. Tanrı'ya inanmanın dua sıklığı üzerindeki pozitif ilişkisi, yaş ilerledikçe kademeli olarak zayıflamaktadır. Etki, en güçlü şekilde genç bireylerde görülmektedir. Gençlerde (-1 SS), Tanrı'ya inananların inanmayanlara göre daha sık dua etme olasılığı 6,74 kat daha fazladır ($p <,001$). Bu etki, ortalama yaş grubunda 4,46 kata düşmektedir ($p <,001$). Yaşlı bireylerde (+1 SS) ise etki en zayıf seviyesine gerilemekle birlikte istatistiksel anlamlılığını korumaktadır. Bu grupta Tanrı'ya inananların daha sık dua etme olasılığı inanmayanlara göre 2,96 kat daha fazladır ($p <,001$). Bu bulgular, genç bireylerde inanç ile ibadet arasındaki bağın daha sıkı olduğunu göstermektedir. Yaş ilerledikçe bu bağ zayıflasa da ortadan kalkmamaktadır. Bu durum, gençliğe özgü bireyselleşmiş maneviyatın, inancın duaya daha tutarlı bir şekilde yansımaya neden olduğu şeklinde yorumlanabilir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Elde edilen bulgular, inanç ile dua etme davranışı arasındaki ilişkinin tekdüze olmadığını; bireylerin gelir düzeyi, medeni durumu ve yaşı gibi sosyo-demografik değişkenlere bağlı olarak belirgin ve öngörülebilir biçimde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Nitekim analizlerde bu üç değişkenle inanç arasındaki etkileşim terimlerinin tamamı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Özellikle inanç-dua bağı düşük gelirli ve genç bireylerde, hipotezlere uygun şekilde, daha güçlüdür. Buna karşılık, evli bireylerde daha kuvvetli olacağı öngörülen bu ilişki, bekâr bireyler arasında daha yüksek düzeyde gözlemlenmiştir. Bu genel sonuçlar, çalışmanın temel hipotezlerinden ikisini desteklerken (gelir ve yaş) birini desteklememekte ve tersine bir durumu ortaya koymaktadır (medeni durum).

İlk olarak, gelir düzeyine ilişkin bulgular hipotezi güçlü bir şekilde teyit etmektedir. Basit etkiler analizi, düşük gelirli bireylerde Tanrı'ya inancın daha sık duaya yansıma olasılığının ($OR = 7,29$), yüksek gelirli bireylere kıyasla ($OR = 2,12$) üç kattan daha fazla olduğunu göstermiştir. Bu durum, ekonomik kaynakların kısıtlı olduğu kesimlerde inanç ile ibadet arasında daha yoğun bir bağ olduğunu göstermektedir. Varoluşsal güvenlik kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, maddi güvenceden yoksun bireylerin manevi destek arayışıyla inançlarını dua gibi vecibelerle daha güçlü şekilde yaşama eğiliminde oldukları söylenebilir. Nitekim düşük gelirli katılımcılarda gözlemlenen güçlü inanç-dua bağı, ekonomik belirsizlik ve güvensizlik koşullarında dinî yönelimlerin pekiştigiğine dair kuramsal beklentiyle uyumludur. Bu bulgu, literatürde ileri sürülen “gelir düzeyi inançlı olmanın dua etme davranışına dönüşmesinde kritik bir bağlamsal etmendir” önermesini destekleyerek önemli bir katkı sunmaktadır. Ayrıca ekonomik güvencesizliğin ibadet yapma eylemini güçlendirdiği gerçeğini toplumsal refah politikaları açısından da anlamlı kılmaktadır. Yoksullukla mücadelede maneviyatın önemli bir psikolojik tampon işlevi görebileceği ve özellikle ekonomik kriz dönemlerinde dinî kurumların sunduğu sosyal destek mekanizmalarının değeri bu bağlamda daha da belirginleşmektedir.

İkinci olarak, medeni durum değişkenine ilişkin elde edilen ve hipotezi tersine çeviren bulgu, çalışmanın en dikkat çekici sonuçlarından biridir. Analizler, inanç-dua tutarlılığının bekâr bireylerde ($OR = 11,99$) evli bireylere kıyasla ($OR = 3,21$) neredeyse dört kat daha güçlü olduğunu göstermiştir.

Bu durum, din sosyolojisindeki rasyonel seçim teorisi perspektifinden anlamlı bir şekilde yorumlanabilir (McBride, 2016). Bu teoriye göre, bireylerin dinî katılımları da dahil olmak üzere tüm sosyal eylemleri, algılanan maliyet ve faydaların rasyonel bir değerlendirmesine dayanır (Stark & Finke, 2000). Bu çerçeveden bakıldığında, evlilik kurumu içerisindeki bireyler için düzenli dua eylemi, ailevi ve toplumsal beklentilerin bir parçası olarak rutinleşmiş bir davranış haline gelebilir (Chelladurai vd., 2018). Bu durumda dua, bireyin kişisel inancından kaynaklanan bir manevi arayış (yüksek fayda) olmaktan çok, sosyal normlara uyum gösterme veya bir alışkanlığı sürdürme eylemine dönüşebilir. Böylece inanç ile davranış arasındaki doğrudan bağı zayıflatır (Bandak, 2017). Öte yandan, bekâr bireylerin dua etme kararı, genellikle daha az dışsal sosyal baskıya maruz kaldığı için daha özerk bir nitelik taşır (Adamczyk vd., 2024). Dolayısıyla bu gruptaki dua etme eylemi, daha çok kişisel bir manevi ihtiyacın ve içselleştirilmiş bir inancın (yüksek algılanan fayda) doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkar ve bu nedenle inanç ile ibadet arasında daha güçlü ve tutarlı bir korelasyon gözlemlenmesi teorik olarak beklendiği bir durumdur (Stark & Finke, 2000). Bu rasyonel seçim yorumuna ek olarak, bulgu başka faktörler de düşünülebilir. Evlilikle gelen zaman kısıtlamaları (Lister vd., 2019) ve artan sorumluluklar bireysel duayı zorlaştırırken, bekârlar için ibadetler önemli bir kimlik inşa işlevi görebilir (Adamczyk vd., 2024). Bu sonuç, evliliğin dua sıklığını artırdığı yönündeki geleneksel varsayımlarla (Kurt, 2009) çelişmekte ve evlilikteki kurumsal aidiyetin, kişisel inancın önüne geçebileceğini veya onu gölgede bırakabileceğini vurgulamaktadır.

Üçüncü olarak yaş değişkenine dair sonuçlar hipotezle uyumludur. İnancın duaya yansıma olasılığı, genç bireylerde (OR = 6,74) yaşlı bireylere kıyasla (OR = 2,96) iki kattan daha fazladır. Bu durum, modernleşme ve bireyselleşme süreçlerinin dinî yaşantıyı kuşaklar bazında farklılaştırdığına dair görüşlerle paralellik göstermektedir (Taylor, 2007). Genç kuşak, inanç ve ibadetleri çoğunlukla kişisel tercih ve deneyim alanı içinde değerlendirmektedir. Bu nedenle inanan gençler arasında, dua gibi bireysel ibadetlere yönelimin daha tutarlı biçimde sürdüğü söylenebilir. Buna karşılık, daha yaşlı kuşaklarda dinî tutum ve davranışlar kısmen geleneksel alışkanlıklar veya toplumsal gereklilikler doğrultusunda şekillendiğinden, inanç ile günlük ibadet arasında birebir örtüşme her zaman görülmeyebilir. Nitekim literatürde Grace Davie tarafından ortaya atılan “aidiyet olmadan inanma” (believing without belonging) kavramı da modern toplumlarda bazı bireylerin güçlü bir inanca sahip olmalarına rağmen ibadetleri daha seyrek yerine getirebildiklerini yani dinî inancı kurumsal aidiyetten bağımsız olarak sürdürebildiklerini vurgulamaktadır (Davie, 1994). Gençler arasında saptadığımız yüksek inanç-dua uyumu, sekülerleşme ile birlikte kurumsal dinî bağlılığın azaldığı bir bağlamda dahi kişisel maneviyatın önemini koruduğunu göstermektedir. Bir bakıma, çalışmamızın gençlik bulgusu, “aidiyet olmadan inanma” olgusunun mutlak olmadığını; genç nesilde inanç ve ibadet arasında kopukluk yerine, inanç varsa ibadetin de eşlik ettiği bir dinî yaşantı biçiminin görülebildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, “aidiyetsiz inanma” tezinin geliştirildiği Batı Avrupa bağlamına özgü olabileceğini düşündürmektedir. Türkiye gibi dinin toplumsal hayatta görünür olduğu bir ülkede, gençlerin cami, cemaat veya resmî dinî yapılarla olan ilişkilerinin zayıflaması, inancın bütünüyle kaybolduğunu göstermeyebilir. Bu durum, dinin dua gibi daha bireysel ve kişisel pratikler üzerinden yaşanmaya devam edebildiğini düşündürmektedir.

Genel olarak bu araştırmanın bulguları, din psikolojisi ve sosyolojisindeki önemli kuramsal tartışmalara çeşitli açılardan katkı sağlamaktadır. İlk olarak, “inanma ve ait olma” eksenindeki literatüre yeni bir empirik boyut eklenmiştir. Çalışmamız, geniş bir toplumda inanç ile ibadetin ayrışabildiği koşulları belirleyerek “ait olmadan inanma” olgusunun hangi gruplarda daha az veya çok görüldüğüne ışık tutmaktadır. Özellikle genç ve bekâr katılımcılar arasında inancın ibadetle birlikte sürdürülmesi, bireylerin resmi bir dinî aidiyete veya geleneksel aile desteğine bağlı olmaksızın da dinî yaşamlarını tutarlı şekilde sürdürebildiklerini göstermiştir. Diğer yandan, daha yüksek gelirli veya evli kesimlerde inanç ve dua arasındaki bağın zayıflaması, bu gruplarda kısmen “inanmadan ait olma” veya en azından

inancın ibadetten ayrı yaşanabildiği bir dinî tutumun var olabileceğine işaret etmektedir. İkincisi, modernleşme ve bireyselleşme bağlamında elde edilen bulgular, sekülerleşme tezini tek yönlü bir biçimde değil, daha nüanslı olarak değerlendirmek gerektiğini ortaya koymaktadır. Genç nüfusta dinî vecibenin bireyselleşerek devam ettiği yani toplumsal kurumlara bağlılığın zayıflamasının otomatik olarak inanç ve ibadetin de kopacağı anlamına gelmediği görülmüştür. Üçüncüsü, gelir düzeyine ilişkin sonuçlar, varoluşsal güvenlik kuramı (Norris & Inglehart, 2004) tarafından öne sürülen ekonomik güvence ve dindarlık arasındaki ilişkiyi doğrular niteliktedir. Maddi açıdan güvende olmama hali, bireyin dua gibi manevi faaliyetlere daha fazla yönelmesiyle ilişkili bulunmuştur (Upenieks vd., 2022). Ekonomik refah arttıkça dua gibi ibadetlerin görece zayıflayabileceği yönündeki teorik beklentiyi desteklemektedir. Son olarak, ailevi bağlar ve ibadet ilişkisine dair klasik varsayımlar bu çalışma ile yeniden değerlendirilmiştir. Evlilik gibi güçlü sosyal bağların bile dinî davranışları tek biçimde belirlemediği hatta bekâr bireylerin daha tutarlı bir dinî profil çizebildiği görülerek, dindarlığın anlaşılmasında aile ve evlilik faktörlerinin etkisinin bağlama göre değişebileceği ortaya konmuştur. Bu sonuç, dinî katılımın toplumsal normlar kadar bireysel tercih ve yaşam koşullarına duyarlı olduğunu ampirik olarak ortaya koymaktadır. Ancak bu sonuçları yorumlarken, çalışmanın ölçüm sınırlılıklarının bulguları yapay olarak şekillendirmiş veya güçlendirmiş olabileceği ihtimali akılda tutulmalıdır. Varsayalım ki evli bireylerin hissettiği sosyal arzu edilirlilik baskısı dua bildirimlerini etkilemiş olabileceği gibi duanın niteliğinin (ritüel/kişisel) ölçülmemesi de gençlerdeki yüksek tutarlılığın, maneviyattan çok biçimsel bir uyuma işaret etme olasılığını gizlemiş olabilir.

Bu çalışmanın bulguları kuramsal açıdan yukarıdaki katkıları sunarken aynı zamanda yeni araştırma sorularını da gündeme getirmektedir. Özellikle evlilik ve dindarlık arasındaki beklenmedik ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için niteliksel araştırmalarla bireylerin deneyimleri incelenebilir. Ayrıca bu çalışmada kullanılan tek maddeli ölçümlerin getirdiği kısıtlılığı aşmak için gelecek çalışmalarda inanç ve duanın niteliğini ölçen çok boyutlu ölçekler kullanılabilir. Benzer biçimde, genç kuşağın dinî tutum ve ibadetlerindeki bireyselleşmeyi anlamak üzere uzunlamasına çalışmalar veya farklı kültürlerde karşılaştırmalar yapılarak kuşak etkisi daha kapsamlı değerlendirilebilir. Öz-bildirimden kaynaklanabilecek sosyal arzu edilirlilik yanlılığını en aza indirmek için ise örtük çağrışım testleri veya gözlemsel desenler gibi farklı metodolojilerden yararlanılabilir. Gelir düzeyi ve dindarlık etkileşiminin nedensel yönünü aydınlatmak için ise zaman serisi analizleri veya ekonomik dalgalanmalar sürecinde dindarlık değişimlerini izleyen çalışmalar faydalı olacaktır. Sonuç itibarıyla bu araştırma, dinî inanç ile davranış arasındaki ilişkinin tek biçimli olmadığını düşündüren bulgular ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, burada ortaya konan eğilimleri farklı bağlamlarda sınayarak dinamik bir olgu olan dindarlığın birey ve toplum düzeyindeki belirleyicilerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

5. Kaynakça

- Acar, N. V., Yıldırım, İ., & Ergene, T. (1996). Bireylerin dindarlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(12), 45-56.
- Adamczyk, K., Trepanowski, R., Ewa Łyś, A., & Rogowski, W. (2024). I say a little prayer for my singlehood: Exploring the role of prayer for single adults' mental health. *Journal of Beliefs & Values*, 1-20. <https://doi.org/10.1080/13617672.2024.2359788>
- Bandak, A. (2017). The social life of prayers-introduction. *Religion*, 47(1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/0048721x.2016.1225904>
- Barro, R. J., & McCleary, R. M. (2003). Religion and economic growth across countries. *American Sociological Review*, 68(5), 149-175. <https://doi.org/10.2307/1519761>

- Booth, A., Johnson, D. R., Branaman, A., & Sica, A. (1995). Belief and behavior: Does religion matter in today's marriage? *Journal of Marriage and the Family*, 57(3), 661-671. <https://doi.org/10.2307/353921>
- Chebotareva, E. Yu., & Volk, M. I. (2020). Life and family values similarity in inter-ethnic and inter-faith couples. *Behavioral Sciences*, 10 (38), 1-14. <https://doi.org/10.3390/bs10010038>
- Chelladurai, J. M., Dollahite, D. C., & Marks, L. D. (2018). "The family that prays together . . .": Relational processes associated with regular family prayer. *Journal of Family Psychology*, 32(7), 849-859. <https://doi.org/10.1037/fam0000432>
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2011). Designing and conducting mixed methods research. Sage Publications.
- Davie, G. (1994). *Religion in Britain since 1945: Believing without belonging*. John Wiley & Sons.
- Diamant, J. (2019). With high levels of prayer, U.S. is an outlier among wealthy nations. *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/short-reads/2019/05/01/with-high-levels-of-prayer-u-s-is-an-outlier-among-wealthy-nations/#:~:text=nations%20www,country%20where%20at%20least>
- Dündar, M. (2018). Farklı yaş gruplarında dua ve din eğitimi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(20), 455-480.
- Froese, P., & Jones, R. (2021). The sociology of prayer: Dimensions and mechanisms. *Social Sciences*, 10(1), 15. <https://doi.org/10.3390/socsci10010015>
- Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J., Lagos, M., Norris, P., Ponarin, E., & Puranen, B. (2024). *World Values Survey Wave 7 (2017-2022) Cross-National Data-Set* (Versiyon 6.0.0) [Dataset]. World Values Survey Association. <https://doi.org/10.14281/18241.24>
- Hajar, N. N. (2022). Doa sebagai sarana komunikasi dengan sang pencipta. *Jurnal Studi Islam*, 11(1), 26-45. <https://doi.org/10.33477/jsi.v11i1.2961>
- Kalnins, A., & Praitis Hill, K. (2025). The VIF score. What is it good for? Absolutely nothing. *Organizational Research Methods*, 28(1), 58-75. <https://doi.org/10.1177/10944281231216381>
- Kars, F. (2023). Türkiye'de din içerikli gündelik hayat çalışmaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, 84-117. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/article/1252332>
- Kızılgeçit, M., Çinici, M., & Tuysuz, E. (2021). Yapay zekâ ile 2020-2025 yıllarında cinsiyete göre dindarlık durumunun tahmini. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 56, 283-307. <https://doi.org/10.29288/ilted.993560>
- Kurt, A. (2009). Dindarlığı etkileyen faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-26.
- Lister, Z., Seibert, G., Chance, S.-A., Huelett, B., Wilson, L., & Wilson, C. (2019). The influence of prayer and family worship on relationship functioning among married adults in the Caribbean and Latin American. *Religions*, 11(1), 14. <https://doi.org/10.3390/rel11010014>
- Mahoney, A., Pargament, K. I., Murray-Swank, A., & Murray-Swank, N. (2003). Religion and the sanctification of family relationships. *Review of Religious Research*, 44(3), 220-236. <https://doi.org/10.2307/3512384>

- McBride, M. (2016). A rational choice theory of religious authority. *Rationality and Society*, 28(4), 410-438. <https://doi.org/10.1177/1043463116658870>
- Norris, P., & Inglehart, R. (2004). *Sacred and secular: Religion and politics worldwide*. Cambridge University. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511791017>
- Schjoedt, U., Stødtkilde-Jørgensen, H., Geertz, A. W., & Roepstorff, A. (2009). Highly religious participants recruit areas of social cognition in personal prayer. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 4(2), 199-207. <https://doi.org/10.1093/scan/nsn050>
- Stark, R., & Finke, R. (2000). *Acts of faith*. University of California. <https://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1pnf0j>
- Taylor, C. (2007). *A secular age*. Belknap.
- Tromp, P., Pless, A., & Houtman, D. (2020). “Believing without belonging” in twenty european countries (1981-2008) de-institutionalization of christianity or spiritualization of religion?. *Review of Religious Research*, 62(4), 509-531.
- Uecker, J. E., Regnerus, M. D., & Vaaler, M. L. (2007). Losing my religion: The social sources of religious decline in early adulthood. *Social Forces*, 85(4), 1667-1692. <https://doi.org/10.1353/sof.2007.0083>
- Upenieks, L., Schieman, S., & Bierman, A. (2022). Jitters on the eve of the great recession: Is the belief in divine control a protective resource?. *Sociology of Religion*, 83(2), 194-221. <https://doi.org/10.1093/socrel/srab018>
- Yaşar -Seyhan, B. (2015). Ölüm kaygısı ve dua tutumu üzerine bir araştırma. *Journal of Turkish Studies*, 10(2), 863-882. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7948>